

BALKANLAR ve İSLÂM

-BALKANLARDA İSLÂM DİNİ
ve KÜLTÜREL HAYAT-

Cilt: I

ISBN: 978-605-7619-79-2 (1. Cilt)

ISBN: 978-605-7619-78-5 (Takım)

Sertifika No: 17576

İSLÂMÎ İLİMLER ARAŞTIRMA VAKFI
Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 27
Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 96

Kitabın Adı

Balkanlar ve İslâm

Editörler

Abdullah Taha İMAMOĞLU İtir RRUGA,
Mehmet Fatih SOYSAL, Abdurrahim BİLİK

Sayfa tertibi

İsmail KURT

Kapak Tasarım

Halil YILMAZ

Baskı, Cilt

Matsis MatbaaHizmetleri San. ve Tic. Ltd. Şti.

Tevfikbey Mh. Dr. AliDemirr Cd. No.: 51

Sefköy / İstanbul, Tel.: 0212 624 21 11

Sertifika: 40421

1. Basım

Haziran 2020 / 1000 adet basılmıştır.

İletişim:

Ensar Neşriyat Tic. A.Ş.

Düğmeciler Mah. Karasüleyman Tekke Sok. No: 7 Eyüpsultan / İstanbul

Tel: (0212) 491 19 03 - 04 – Faks: (0212) 438 42 04

www.ensarneyriyat.com.tr – siparis@ensarneyriyat.com.tr

BALKANLARDA BABAGÂN BEKTÂŞİLİĞİ VE BEKTÂŞİ ERENLERİ

Ömer Faruk TEBER*

Giriş

Tarih boyunca İslâm düşüncesi içerisinde ortaya çıkan bir siyasî veya tasavvufî gelenek ile müntesiplerinin görüşlerini temsil eden eserleri, içinde doğup geliştikleri vasattan tecrid edilerek ele alınamazlar. Çünkü bu eserlerin müellifleri ya da aynı zamanda eserlere çeşitli eklemelerde bulunan müstensihleri, kendi dönemlerinin kavramlarıyla, zihniyetiyle ve o günün bilimsel bakış açısıyla söz konusu metinlere bakmakta ve yorumlarını yaparken de bir yönüyle dönemlerini ve geleneklerini tasvir etmektedirler¹. Bektâşîliğin özellikle Balkanlarda diğer birçok sûfî yapılanmalara göre daha yoğun bir şekilde yayılması ve günümüze kadar bu anlayışın ayin ve erkânı ile taşınmasında en önemli faktör, Babagân Bektâşîliğinin güçlü ve zengin edebiyatından kaynaklanmaktadır.

Tarihî arkaplanı XIII. Yüzyılda Hacı Bektâş-ı Velî'nin ve öğretisinin ilk takipçileri Kaygusuz Abdal'a ve XIV. Asırda Bektâşîliğin pîr-i sâni olarak kabul edilen Balım Sultan'a kadar giden Bektâşî geleneğinin ve öğretisinin sürekliliğini sağlayan ana metinler, çoğunlukla Rumeli ve Balkan coğrafyasında etkili olan Babagân Bektâşîliğinin ortaya koyduğu ürünlerdir. Bu eserlerde hemen dikkat çeken unsurlar, genellikle XVI. asırdan

* Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Mezhepleri Tarihi, omerfarukteber@akdeniz.edu.tr

¹ Hasan Onat, "Ahmet Yesevî'nin Din Anlayışı ve Bektâşîlikteki Bazı Yansımaları", 2. *Uluslar arası türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektâşîlik Bilgi Şöleni, Bildiri Kitabı*, Ed. Filiz Kılıç, Tuncay Bülbül, Ankara 2007, c.1, ss.213-226.

itibaren Bektâşîliğin seyr-i sülûk'ü diye bilinen ve Yesevi öğretisinden tevarüs edilen Dört Kapı Kırk Makam doktrini­dir. Anadolu'da tohumları atılmış olduğu halde Doğu Avrupa'da yeşeren bu dinî-tasavvufî tecrübe sayesinde Bektâşîlik kurumsallaşmış, Anadolu ve Balkanlardaki Bektâşî geleneğinin yapısal özelliklerini ve günümüze kadar dinî ve tasavvufî özelliklerini muhafaza ederek ulaşabilmiştir.

Balkanlara ve Rumeli'ne geçerek halklar üzerinde doğrudan etkili olmuş Bektâşîlik, Babâgân Bektâşîliği iken; Anadolu'da yayılan ve daha çok kırsal kesimlerde yoğunlaşan Bektâşîlik ise Dedegan Bektâşîliğidir. Dedegan Bektâşîliği, Bektâşî geleneğinin soya bağımlı olarak gelişen kolunu temsil etmekte ve çoğunlukla yazılı olmayan sözlü kültür üzerinden nesilden nesile aktarılarak devamını sağlayabilmiştir. Buna karşın Babâgân Bektâşîlerinin sistematik yapısı ise XV. Asırda artık tarikat formlarına mütenasip olarak teşekkülünü tamamlamış, âyin ve erkânı belirlenerek yazılı hale getirilmiş olduğu söylenebilir². Ancak onun genel bir form kazanarak teşkilatlanmasının Balkan coğrafyasında Dimetoka'da yaşayan Balım Sultân'la birlikte gerçekleştiği bilinmektedir.

Bektâşîliğin toplumsal ve insancıl yönlerini, barış-severliğini ve yardımseverliğini ön plana çıkaran bir gönül eri olan Balım Sultân, Hacı Bektâş'tan sonra Bektâşîlik için bir dönüm noktası olmuştur. Bektâşîlik içerisinde onun yaptığı önemli iki temel etkinlik vardır. Bunlardan biri Bektâşîliğe ait kuralları derlemesi ve dergâhta bir düzen içerisinde yaşama geçirilmesini sağlaması, diğeri ise, sözel olan Bektâşî geleneğini düzenleyerek bu geleneğin, yazılı metin haline gelmesine

² HBK. No:36'da yer alan erkânâmede bu husus şöyle dile getirilmiştir: "*Tarîk-i Bektâşîyye'de Hakk ve hakîkata muvâfık olan âyin ve erkân, Müşârün ileyhten müstevrî'dir. Binâen aleyh müşârün ileyh Pîr-i Sâni itlâk olunur. Dergâh-ı şerifte sâkin-i dervîşân ile Çelebiyân için tahsis buyrulmuş olan vâridât dahi müşârün ileyh zamanında saltanat-ı seniyye cânibinden ihsân buyurulmuştur. Ve hâne-i tecrîdin bânisî ta'bîri ise yalnız hücre-nişîn olan fukarâ hakkındadır.*" (vr.90b)

öncülük etmek böylece yapısal olarak Bektâşîliği yazılı kurallara bağlamak olmuştur³.

Bektâşîlik Erkânâme'si Balım Sultân'la birlikte genel bir form kazanırken bu yazılı hale gelen bu erkânların istinsah edilerek çoğaltılması faaliyeti muhtemelen XVIII. asırdan sonra yine Balkan coğrafyasında gerçekleşmiştir. Erkânâmelerin bu yüzyıllarda tespit edilerek yazıya geçirilmesi, Bektâşi tekke ve dergâhlarında posta oturan baba ve dedebabalar vasıtasıyla olmuştur. Baba, dedebaba ve halifebabalar tarafından bir araya getirilen bu eserler, Balkan coğrafyasının çok çeşitli yerlerinde kurulmuş olan Bektâşi tekke ve âsitanelerinde istinsah edilmiş olduğu istinsah kayıtlarından anlaşılmaktadır⁴.

Osmanlı döneminde (1361-1912) bir ilim merkezi ve Osmanlı sultanlarının zaman zaman kaldıkları müstahkem bir yer olan Dimetoka, Balkan Bektâşîliğinin merkezi hüviyetindedir⁵. Burada babasına ait bir Bektâşi Tekkesinin bulunduğu Balım Sultân, yola, sürekli bir biçim ve içerik kazandıracak yeni etkiler getirirken, geliştirilen erkâna göre yola girenlerle sıkı ilişki içerisinde örgütlenmiş bir Bektâşi toplumu ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Bu nedenle Bektâşîliğin ikinci piri, Pîr-i Sânisî sayılmıştır. Onun sayesinde tarîkate bir disiplin gelmiş, usul ve erkânı kayda geçtiği gibi her

³ Balım Sultan, o zamana kadar daha çok köy ve kasabalar civarındaki tekkelerin etrafında, dinî bir taife şeklinde inkişaf eden tarikat teşkilatını şehirleşmiş bölgelere çekerek bir mücerred dervişler teşkilatı vücuda getirmiştir. Hiç evlenmeyerek, tekkelerde yaşayan bu dervişler, terk ve tecrit alameti olmak üzere, kulaklarına demir halkalar olan mengüş takmışlardır. Balım Sultân'ın yaptığı birçok islahattan sonra, biçimsel olarak örgütlenmiş Bektâşi tarîkatı, Dedelerin temsil ettiği Mücerred (Yol evlâdı) ve Çelebilerin temsil ettiği (Bel evlâdı) şeklinde iki gruba ayrılmıştır. Abdülkadir Sezgin, *Sosyolojik Açısından Alevîlik-Bektâşîlik*, Yeni Türkiye Yay., Ank. 2002, s.49-50.

⁴ Balkanlar'da istinsah edilip, müstensih kayıtlarının düşüldüğü pek çok eser kütüphanelerimizde mevcuttur. Arap harfli Türkçe ve Arnavutça yazılı Erkân ve âdaba dair yazma eserler çoğunlukla Rumeli ve Balkanlarda kaydedilmiştir.

⁵ Machiel Kiel, "Dimetoka", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.9, s.305.

türlü doktrini de tesis edilmiştir. Kent içi ve kenti çevreleyen tekkelerde daha yetkinleştirilmiş bir ritüel ve örgütlenme başlamasıyla birlikte, giderek düzenlenmiş sistemin dışında kalan köy gruplarından farklılaşan bir tarikat teşekkül etmiştir. Böylece Balım Sultân, soydan gelmeyenlere kapıları açarak tarikatın daha geniş kitleleri kucaklamasını sağlamıştır⁶.

Balım Sultân, örgütünü kendisi tarafından kurulan sistemin “ruhani ve örgütsel” başı olan Dedeler’le yaymayı ve yaşatmayı amaçlamıştır. Neticede Bektâşîlik Babagan (Yol evladı) ve Çelebiyan (Bel evladı) olmak üzere ikiye ayrılmış⁷

⁶ Balkanların İslamlaşması ilk dönemlerden itibaren Osmanlı fethi ve iskânında pay sahibi olan bütün derviş ve tarikatlar hetedodoks olarak nitelenmiştir. Bunun nedenlerinden birisi, “seyyah dervişler” olarak anılan ve çoğu zaman geleneksel bir tarikatla ilişkisi olmadan kendi iradeleri ile seyahat edip melâmi meşrep yaşayan dervişlerin dinî inanç ve pratiklerinde görülebilen bir tür rahatlık olduğu söylenebilir. Dinî pratiklerin uygulanması yönünden eleştirilebilen bu kesimin Osmanlı yönetimi tarafından desteklenmesi ise, bu dönemde söz konusu dinî unsurların başta saray ve ordu olmak üzere Osmanlı toplumunun bütün katmanları üzerinde güçlü bir etkiye sahip olmasından kaynaklanmıştır. Bkz. Ömer Lütfi Barkan, “İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler”, Vakıflar Dergisi, II (1942), ss.279-304; Ahmet T. Karamustafa, *God’s Unruly Friends: Derviş Groups in the Islamic Later Middle Period, 1200-1500*, Salt Lake City 1994.; Ines Asceric-Todd, *Bosna’da Dervişler ve İslam, Müslüman Bosna Toplumunun Oluşmasında Tasavvufî Boyutlar*, Çev. Özge Kobak, İstanbul 2018, s.15.

⁷ Bu durum Erkânâme’lerden birine şöyle yansımıştır: “..*Netice, Tarikat-ı Aliye-i Bektâşîyyenin tomar-ı hilâfet ve icâzetleri ber-minvâl-i meşrû’ esâmi-i Çelebiyân ile ma’nûn (ünvanlanıp) olup çünkü Pîr müşârun ileyh hazretlerinin sülb-i evlâdı olmayıp bunlar nefes evlâdıdır ki, vasiyetleri vecihle kendilerden sonra dergâh-ı şerîfte seccâde-nişîn oldular. Hatta Tarikat-ı Bektâşîyye’de itibar belden gelene olmayıp; yoldan gelene olmasına mebnî bir Bektâşî Babası kendi sülbünden gelen evlâdına ikrâr veremeyip lâ cerem âher Bektâşî Babasından aldırma mecburdur.*” (HBK. *Erkânâme*, No:36, vr.80b.)

Çelebiler kırsal yörelerde tutunurken, kentsel yörelerde Balım Sultân ekolü (Nazenin tarîkatı) benimsenmiştir⁸.

1. Balkanlarda Bektâşîlik

Osmanlıların Balkanlarda ilk fetih ve yerleşme döneminde Türk kültür ve geleneğine bağlı Türkmen aşiretler üç farklı gurup olarak Balkan coğrafyasının içlerine nüfuz etmiş; fetih ve iskân faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bu gruplar genel olarak Anadolu Selçukluları devrine kadar giden Baba İlyas'a bağlı dinî tasavvufî hareket şeklinde ifade ettiğimiz Babailer; XIII. Asırda Kalenderîlik içerisinde teşekkül edip, XV. Asırda Hacı Bektâş-ı Velî an'aneleri etrafında ortaya çıkan Bektâşîler ve yine Bektâşîlikle aynı dönemlerde teşekkül eden dinî sosyal esnaf dayanışma teşkilatı olarak bilinen Ahilerdir⁹.

Balkan coğrafyasında Ahilerin zamanla Bektâşîlerle aynı çevrelerde bir araya gelmesiyle düşünce ve ritüellerde ortak bir bilinç meydana gelmiştir. Rumeli Aleviliğine rengini verip günümüze kadar yaşamasını sağlayan Babailer ve Bektâşîlerdir. Babailerde Pir olarak Sarı Saltuk ve Şeyh Şüca ön plandadır. Bektâşî geleneği ise Hacı Bektaş Velîyi Pir olarak kabul etmekle beraber Seyit Ali Sultan ve Abdal Musa da değer verilen önemli şahsiyetlerdendir.

Bektâşîler Rumeli'ye ilk gelişten itibaren yerleşim mevkii olarak daha çok merkez Dimetoka olmak üzere güney Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk ve kuzey batıya doğru Macaristan'a kadar geniş alanda tekke ve zaviyelerini kurup içerisinde yaşadıkları topluma sosyal, ekonomik ve dini birçok yönden hizmet etmişlerdir.

Bektâşî tekkeleri, diğer tarikatlarda olduğu gibi büyük iskân merkezlerinde kurulduğu gibi aynı zamanda merkeze uzak yol üstü geçiş noktalarında veya kırsal kesimlerde de imar

⁸ Ömer Faruk Teber, *Bektâşî Erkânâmelerinde Mezhebi Unsurlar*, Ankara 2008, s.31.

⁹ M. Saffet Sarıkaya, "Balkanlarda Ahilik ve Bektaşilik (Nisâbu'l-İntisâb Bağlamında Bir İnceleme)", *Alevilik Araştırmaları Dergisi, The Journal of Alevi Studies*, 2018, sayı: 15, s. 24.

edilmiştir. Bektâşilik, geliştiği bölgelerdeki çeşitli öğeleri kendi potasında eritmiş bir irfan ve bilinç birikimidir. Bektâşî zaviye şeyhlerinin ortaya koyduğu hoşgörülü tutum ve davranışlar, çeşitli inançların yer aldığı toplumların Müslümanlaşmasını kolaylaştırmıştır¹⁰.

Türkistan Piri Hoca Ahmed Yesevi, göçebe ve yarı göçebe Türk boylarına tasavvuf esaslarını, tarikat adabı ve erkânını öğretmiş, İslâmiyet'i sevdirmeye çalışmış ve bu düşüncenin yayılarak yerleşmesini gaye edinmiştir. İslâm şeriatına ve Hz. Peygamber'in sünnetine sıkı sıkıya bağlı olan Ahmed Yesevi'nin şeriat ile tarikatı uzlaştırmacı bir tavırla bir araya getirmesi, Yesevilik'in Türkler arasında süratle yayılıp yerleşmesine imkân hazırlamıştır.

Hacı Bektâş-ı Velî, "kâmil insan-fâzıl toplum" idealinin gerçekleşmesi için belirlediği ilâhî sevgi esaslı "davranışlar kuramı" ile barış ve hoşgörü temelinde uygulamaları Yesevî geleneğinden almış, sadece mensûbu olan zümrelere değil, bütün insanlığa açılarak sevgi dağıtmayı hedeflemiştir¹¹.

Bektâşî Kültürü XIII. asırda Anadolu'da ortaya çıkmasına paralel olarak Balkan coğrafyasında da gezgin dervişlerin seyahatleri ile Melamilik düşüncesi içerisinde aktarılma imkânı bulmuştur. Bektâşî kültürünün XIII. asırda Balkan topraklarındaki en popüler ve efsanevi temsilcisi Sarı Saltuk'tur. Hacı Bektaş Veli düşünce geleneğini Doğu Avrupa coğrafyasında yerleştiren erenlerin önde gelen şahsiyeti Sarı Saltuk olduğuna kuşku yoktur. O'nun adına Balkanlarda ve Anadolu'da onlarca makam ve mezarın bulunması meydana getirdiği sosyal aksiyonun en büyük göstergesidir. Sarı Saltuk'la Balkan topraklarında kök salan ve gelişen Hacı Bektaş Veli düşünce ve kültürü daha sonraki zamanlarda Sarı Saltuk, Barak Baba, Otman Baba Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) , Akyazılı

¹⁰ İrene Melikoff, *Hacı Bektaş Efsaneden Greçeğe*, Çev. Turan Alptekin, İstanbul 1999, s.14

¹¹ Teber, Bektâşî Erkânâmelerinde Mezhebi Unsurlar, s.45.

Sultan, Demir Baba, Ali Koç Baba, Gül Baba gibi onlarca dede ve baba ile devam etmiştir.¹² ✓

Anadolu dağlık bölgelerinde yüksek yaylalarda, özellikle uç bölgelerinde yaşayan yarı göçebe Türkmenlerden, yerleşik hayatın, Müslüman yaşam ve ibadetinin Sünnî biçimleri beklenemezdi. Bununla beraber halk İslâm'ı gibi, batinî ve kitabî olmak üzere iki ana eğilimde gelişmiş olan tekke İslâm'ının ortaya koyduğu kendine mahsus zihniyet ve hayat tarzı, imparatorluğun hemen bütün Müslüman tebaasını en üst tabakasından en alt tabakasına kadar kucaklayan bir dünya görüşü oluşturmuştur. Türkmenler kendi toplum ve kültür biçimlerini temsil eden babalara, tarikat şeyhlerine katı bir şekilde bağlıydılar ve bu topluluklar içinde, kent ve sarayın kozmopolit kültür ve edebiyatından çok farklı bir Türk halk kültürü, Orta Asya Türk geleneklerinden gelen bir akım egemendi¹³.

XIII. asırda Anadolu'da Hacı Bektaş Veli önderliğinde örgütlenen bir inanç-düşünce sistemi gelişmiştir. "Horasan Erenleri" olarak tanınan Türkmen dervişleri Anadolu'da büyük çaplı bir kültürel, sosyal, iktisadî ve inançsal değişimin taşıyıcısı olmuşlardır. Alevilik ve Bektâşîlik ile ilgili ilk kaynaklar arasında sayılan velâyetnamelere bakıldığında dede ve babaların "yurt kurma" misyonu ile hareket ettikleri görülür. Hacı Bektaş Veli dönemiyle beraber Bektâşîlik düşüncesi Anadolu'da olduğu gibi Rumeli topraklarında da temellenir.¹⁴

Selçuklularla birlikte kuramsallaşmaya başlayan tarikatlar, Osmanlılarda bütün İslâm coğrafyasına tekke ve zaviyeler vasıtasıyla yayılmış olduğu bilinmektedir. Osmanlı Devletinde tekke faaliyetleri toplumsal alanda önemli mesafeler kat etmiş, Türk-İslâm kültürünün içtimai, iktisadi, askerî, siyasi unsurları tekke ve zaviyeler ile birlikte halkların

¹² Kökel, "Sarı Saltık ve Balkanlarda Alevi Bektaşi Kültürü". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Güz, S.43, s.11.

¹³ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ*, s. 195,

¹⁴ Kökel, "Bulgaristan'da yaşayan Alevilik Ve Bektaşîlik Üzerine" *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.43. s.10.

İslâmlaşmasında önemli roller ifa etmiştir¹⁵. Tekkeler buldukları bölgelerde dinî hoşgörü ve tasavvuf ahlakının yerleşmesine zemin hazırlamanın yanısıra Türkçenin öğrenilmesi, dil ve edebiyatın geliştirilmesi ile ekonomik dayanışmaya önem vermişler, hastane ve sağlık hizmetlerini üstlenerek tedavi merkezleri açmışlar, musiki ve estetik sanatların icrasına çalışmışlar, okçuluk ve güreş gibi sportif faaliyetlere katkı sağlamışlar,

Anadolu'nun ve Anadolu'ya ait uzantıların yani Balkanlar'ın Türk vatani hâline gelmesinde Türkistan'dan gelen Ahmet Yesevî dervişlerinin önemli bir payı olmuştur. Anadolu'ya gelen Ahmet Yesevî dervişleri, kimseye el açmayan, elinin emeği ile geçinen, toprağa, vatana, devlete ve dine bağlı, prensipli, disiplinli ve örnek insanlardı. Bunlar, iskân amacıyla gittiği yerlerdeki insanlara yaşama ümidi ve mücadele gücü vermişler; birlik ve beraberliğin sağlanmasında, dayanışma ve direnme gücünün artmasında müspet rol oynamışlardır¹⁶. Her türlü şekilciliği reddederek, Hakk'a yönelen Melâmî karakterli bu şahsiyetler Hak ile Hak olabilmek gayreti içerisine girmişlerdir. Tasavvuf öğretisinin içinden gelen ve aslında bütün tarikatlarda gözelenen melâmet kültürü bir neşe ve neşve olarak dünyevî ihtiraslardan sıyrılmayı öğütleyen; Anadolu ve Rumeli'ni İslâmlaştıran ruh olmuştur.

Selçukluların dinî ve siyasî geleneğini devam ettiren Osmanlı Devleti'nin fetih ve iskân politikalarıyla ilişkili olarak fetihlerden sonra Balkanlara gelen Bektâşî babalarının aracılığıyla kurmuş olduğu tekkeler, Balkan coğrafyasında özellikle ilim, kültür, sanat, edebiyat, musiki, mimari, süsleme, askerî, ziraat, toplumsal dayanışma gibi pek çok alanda hizmet yapmış kurumlardır. Bu sistemli yapı sayesinde Bektâşî tekkeleri, özellikle 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması,

¹⁵ Ö. Lütfi Barkan, "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, II, Ankara 1942, s.253-279.

¹⁶ Nedim Bakırcı, H. Kürşat Türkan, "Tekke ve Zaviyelerin Balkanlardaki Rolü ve Önemi", *Türk Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 2013, S.1, s.146.

Bektâşî tekkelerinin kapatılması ve birçok Bektâşî babasının Balkanlar'a yerleşmesi ile canlılığını koruyarak varlıklarını uzun yıllar devam ettirmişlerdir¹⁷.

Balkanlarda yayılan çok sayıda Bektâşî Tekke ve zaviyesi olduğu bilinmektedir. Ancak bu çalışmamızda bu tekkelerin günümüzde ayakta kalanları ile sınırlı olarak bir kısmının ismini zikretmekle yetineceğiz. Fiilî olarak dergâh niteliğini sürdüren; içerisinde Bektâşî ayin ve erkanının icra edildiği Dergâhları; Balkan coğrafyasının İslâmlaşması adına yerleşik halkalara rehberlik yapmış olan Bektâşî Erenlerini sunacağız.

A. Seyyid Ali Sultan (ö.1412 hayatta)

Kızıl Deli Sultan, günümüzde Yunanistan'da Batı Trakya Bölgesinde Meriç şehrinin bir ilçesi olan Dimetoka'da bulunan Rûşenler köyü sınırları içerisindeki Seyyid Ali Sultan diye meşhur dergâhın müessisidir. Yunanistan'da bulunan tekkelerin hemen hemen tamamı Bektâşî tekkesidir.

Seyyid Ali Sultan Dergâhı, Balkanlarda mevcut tekkeler içerisinde müstesna bir yere sahiptir. Bu tekkenin önemi, Bektâşî geleneğinin pir-i sânisî sayılan Balım Sultan'ın Bektâşî erkân-nâmesini ilk defa tespit etmesinden önce Kızıl Deli Sultan Dergâhında Bektâşî erkânının farklı bir şekli olan musahip erkanı ile birlikte uygulanıyor olmasıdır. Bu bilgileri de yine bu dergâhtan nasip alan Sâdık Abdal divanından öğrenebilmekteyiz. Buna göre Sâdık Abdal, onüç yaşında tesadüf eseri dergâhın çevresinde dolaşırken, orada sohbet eden dervişlerin sözlerinden etkilendiğini ve yirmi iki yaşında da Seyyid Ali Sultân'a intisap ettiğini divanında kaydetmektedir¹⁸.

Seyyid Ali Sultan, 1397 yılında Dimetoka'da dergâhını yaptırmış, Bektâşî dili ile canlar uyandırmış ve orada Hakk'a

¹⁷ Tuba Hatipler Çibik-Filiz Umaroğulları, "Balkanlarda Bektaşilik ve Bektâşî Tekkeleri", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C.6, S.1, 2017, s.461-462.

¹⁸ Sözkonusu Divan, H. Dursun Gümüsoğlu Tarafından bir makalede tanıtılarak örnek metinleri yayınlanmıştır. Bkz. "15. Yüzyıl Bektâşiliğinde Sâdık Abdâl Örneği", *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, Almanya 2012,Sayı 5, s.1-25.

yürüyerek aynı mekânda sırlanmıştır. Dergâh Kızıl Deli Irmağı kenarında bir tepe üzerine kurulmuş, bu ırmağın adından kaynaklı olarak Dergâhın ismi de Kızıl Deli Dergâhı olarak bilinmiştir. Hacı Bektâş-ı Veli'nin Balkanlardaki en önemli temsilcilerinden biri olan Seyyid Ali Sultan, Rumeli fetihlerinde muhipleri ve dervişleri ile büyük yararlılıklar göstermiş, kendi kurduğu dergâhta Hacı Bektâş-ı Veli'nin öğretilerini talim ettirerek çok sayıda Bektâşî Babası yetiştirmiştir¹⁹. 15. Asırda Kızıl Deli Sultan Dergâhında yetişmiş Bektâşî şairlerinden olan Sâdık Abdal'ın Divan'ına göre dergâhta Arapça, Farsça edebî metinlerin talim edilmesinin yanısıra Kur'ân ve Hadis derslerinin de okutulduğu yüksek bir din eğitiminin olduğu anlaşılmaktadır. Bektâşî gelenekten gelen uzmanlara göre Balım Sultan öncesinde Trakya'da Bektâşilik erkânını takip eden ve uygulayan Ehl-i Beyt tarikatların varlığı, Hacı Bektâş öğretisinin sistematik hale gelmesinde önemli rolünün olduğunu göstermektedir²⁰.

B. Otman Baba (Hüsam Şah) (ö.1478/1479)

XV. asırda yaşamış Kalenderî/Bektâşî şeyhleri arasında hakkında en sağlam ve teferruatlı malumata sahip olduğumuz belki de tek şahsiyet, Otman Baba veya asıl adıyla Hüsam Şah'tır. Kendisiyle bütün hayatı boyunca birlikte dolaşan halifesi Küçük Abdal'ın kaleme aldığı menakıpnamesi, yarı belgesel denilebilecek kadar sağlam bir kaynak olarak Otman Baba'yı yakından tanıma imkânını bize sağlamakta, tarihsel hayatıyla ilgili bilgi vermektedir. Menakıpnamede belirtildiğine göre Otman Baba, 1378-79 tarihinde dünyaya gelmiştir²¹.

¹⁹ Rıza Yıldırım, Muhabbeten Tarikata: Bektaşî Tarikatı'nın Oluşum sürecinde Kızıldeli'nin Rolü, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2010, sayı: 53, s. 158; A. Yılmaz Soyzer, "18-19. Yüzyıllarda Kızıldeli Bektaşî Ocağı", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2010, sayı: 53, ss. 345-364

²⁰ Ahmet Yaşar Ocak, *Alevi Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, İstanbul 2000, s.40.

²¹ Mustafa Alkan-Gökhan Yurtoğlu, "Tarihi Bir Şahsiyet olarak Otman Baba: Otman Baba Kimdir", *IV. Uluslararası Alevilik ve*

Hayatı hakkındaki bilgiler, halifelerinden Küçük Abdal'ın onun ölümünden beş yıl sonra kaleme aldığı Vilayetname-i Otman Baba adlı esere dayanmaktadır. Küçük Abdal yazma görevini kendisine bizzat Otman Baba'nın verdiğini söylemektedir²².

Çağdaş araştırmacıların eldeki mevcut kaynaklardan hareketle verdikleri bilgiye göre Otman Baba'nın Horasan'dan hicri 790 miladi 1388 yılında ayrıldığını söyleyebiliriz. Otman Baba'nın Anadolu'ya Timur (1402) ile beraber geldiği rivayet edilmektedir Rumeli coğrafyasında etkin bir şekilde faaliyet gösteren bir tarikatın lideri ve önemli bir tarihi şahsiyet olarak bilinen Otman Baba, XV. Yüzyılın son çeyreğinde vefat etmiştir²³.

Otman Baba'nın Bektâşîler hakkında çok farklı kanaatlere sahip olmasına rağmen, Abdal Musa, Kaygusuz Abdal ve Sultan Şücauddin gibi bir kalenderi şeyhi olduğu anlaşılmaktadır. Bektâşî geleneğinden gelen toplumlar tarafından benimsenmiş, büyük bir veli olduğu kabul edilmiş, nefeslerde terennüm edilmiştir. O, önemli bir Bektâşî velisi olan Akyazılı Sultanın da şeyhi olarak kabul edilmiş, Otman Babanın Bulgaristan'daki Tekkesi kendi devrinde ve sonraki zamanlarda önemli Bektâşî Tekkelerinden birisi olmaya devam etmiştir.

Bektaşilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 18-20 Ekim 2018, Ankara, 2018, C. I, s. 49-50.

²² Ahmet Yaşar Ocak, *Babaîler İsyanı, Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslam-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, İstanbul 1992, s.111.

²³ Gökhan Yurtoğlu, "Otman Baba'nın Tarikatına Dair", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2016, Sayı 80, s. 139.

C. Gül Baba (ö.XVI. yüzyıl başı)

Macaristan'ın başkenti Budapeşte'yi ikiye bölen Tuna Nehri'nin Batı yakasında Budin/Buda'da türbesi bulunan Gül Baba, XV. yüzyıl sonu ve XVI. yüzyıl başlarında yaşamış, şair bir Bektâşî dervişidir. Evliya Çelebi'nin babasından naklettiği bilgiye göre, Fatih Sultan Mehmet devrinden Kanuni Sultan Süleyman devrine kadar birçok gazâlarda bulunmuş, Budin'in fethine de katılmış, ilk Cuma günü fetih namazı kılınırken Hakka yürümüştür²⁴. Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin 2 Eylül 1541 tarihinde cenaze namazını kıldırıldığı ve bu namazda Kanunî Sultan Süleyman'ın ve yüz bini aşkın bir cemaatin bulunduğu bilgileri de Evliya Çelebi tarafından bildirilmektedir. Seyyah, türbenin iç görünüşünü ise şöyle anlatmaktadır "Gülbaba bir çiçekli bahçe içinde kurşun örtülü bir kubbede gömülüdür. Sandukası yeşil çuha ile örtülü olup, mübarek başlarında Bektâşî tacı bulunur. Etrafı çeşitli Arap harfli Kuran ayetleri ile süslüdür. Hakîrin yazdığım münasip beyit şudur: "Âşık ve sâdıkınım, ettim ziyâret ben gedâ bülbül -i güyâ gibi efgân idem ey Gülbaba"²⁵

D. Sersem Ali Baba (ö.1538)

Tekkenin kurucusu olan Server Ali Baba, Kalkandelen'e gelmeden önce Bektâşîlik'te "dedebabalık" makamını kuran ve 1520'de ilk dedebaba olarak Hacibektaş'taki dergâhta bu posta oturan kişidir

Server Ali Baba ve Sersem Ali Baba olarak bilinen Bektâşî babasıdır. Kendisi Kalkandelen'e hicret etmeden önce Bektâşî geleneğinde Dedebabalık makamında Hacibektaş postnişinliğine gelen ilk kişi olarak da bilinmektedir.

Onunla ilgili olarak, Genel olarak anlatılanlara uygun söylenceye göre Kanuni Sultan Süleyman dönemimde Mir-i

²⁴ İsmail Tosun Saral, Gül Baba ve Tahta Kılıcı, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2004, C. X, Sayı 31, s. 245.

²⁵ Mehmet Emin Yılmaz, "Macaristan'da Kiliseye Çevrilen Türk Yapıları", *III. Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu*, Yay. Haz. Ünal Şenel, C.II., s.453.

Miran baş vezir rütbesinde olan zat, Hacı Bektaş Dergâhı'nı ziyaretle derviş olmaya karar verir ve Padişah'tan müsaade arz eder. Kanuni durumu değerlendirir ve kendisine 'vezirliği bırakıp dervişliği istediğine göre sersem oldun' der ve müsaade eder. Hacı Bektaş Dergâhı'nda hizmetten sonra Balkanlara yola çıkar ve Kalkandelen'in yakınına gelip yerleşir ve irşad eder. 1538 de vafat ettiğinde türbe ve dergâh yapılır. 18. yüzyıl sonunda Maraş'tan Muharrem adlı bir baba tarafından ruhi keşif yoluyla bulunur²⁶.

Kaynakların büyük bir kısmında Harâbâtî Baba Tekkesi olarak da geçen Sersem Ali Baba Tekkesinin ilk bânisi kabul edilen Sersem Ali Baba'dır. Tekkenin ikinci bânisi de adını aldığı Harâbâtî Baba'dır. Ancak Harâbâtî Baba'nın tarihsel şahsiyeti değil efsanevî şahsiyeti ile ilgili malumat ancak günümüze ulaşabilmiştir²⁷.

E. Sarı Saltuk

Sarı Saltuk'un hayatı hakkında bilgi veren tarihi kaynaklar; vakayinameler, seyahat-nameler, menâkıpnameler ve vilayetnamelerdir. 15. asırda Yazıcıoğlu Ali tarafından yazılmış Tevârih-i Âl-i Selçuk, Kemalpaşa-zâde tarafından yazılan Tevârih-i Âl-i Osman, İbn-i Batûta tarafından kaleme alınan Seyahatnâme, Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, Fatih Sultan Mehmet Han devrinin önemli kalendarı şeyhi Otman Baba'nın müridi Küçük Abdal tarafından yazılan Vilayetname-i Otman Baba, Bektâşiliğin temel kaynakları arasında görülen Vilayetname-i Hacı Bektaş-ı Veli ve Cem Sultan'ın emri üzerine Ebu'l Hayr-i Rûmî tarafından yapılan araştırmalar sonucu elde edilen bilgilerden oluşan, Sarı Saltuk adına kaleme alınmış

²⁶ Orhan Terzioğlu, "Harâbâtî Baba Tekkesi ve Toplumsal İşlevi", III. Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu Bildirileri, 10-12 Mayıs 2012, C.II, Yayına Haz. Ünal Şenel, Celal Bayar Üniversitesi Manisa, 2012, s.327.

²⁷ Muhammed Aruçi, "Harâbâtî Baba Tekkesi", *DİA*, C.16, İstanbul 1997, ss.69-71.

Saltuknâme, gibi eserler, doğrudan veya dolaylı olarak San Saltuk hakkında geniş bilgiler içermektedir²⁸.

Anadolu ve Rumeli'nin Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında önemli bir rol oynamasına rağmen tarihsel şahsiyeti, efsanevî kimliğinin gölgesinde kalmıştır. Hayatından bahseden eserlerin daha çok menakıpname türündeki eserler olması nedeniyle asıl tarihi kimliğini tespit etmek hayli zordur²⁹.

Sarı Saltuğun Bektâşîlikle hiçbir ilgisi olmadığı halde, vefatından hayli sene sonra kurulmuş bulunan bu tarikatın menakıbnamelerinde ve velayetnamelerinde ismi geçmekte; bir Bektâşî velisi gibi telakki olunmaktadır³⁰.

15. asırda Yazıcıoğlu Ali tarafından kaleme alınan Tevarih-i Âl-i Selçuk' adlı eserde, Sarı Saltuk önderliğinde Anadolu'dan Dobruca'ya yapılan yolculuk detaylı bir şekilde anlatılır. Tevârih-i Âl-i Osman adlı tarihi kaynakta ise Sarı Saltuk'tan bir veli olarak söz edilir. Ünlü Arap seyyah İbn Batuta, Rihle adlı seyahatnamesinde Sarı Saltuk'un Hoca Ahmet Yesevi'nin halifesi olduğunu ve Yesevi tarafından Hacı Bektaş-ı Veli'ye gönderildiğini söyler³¹.

Osmanlı balkanlara gelmeden önceki iki asırda İslâm'ı balkanlara yaymak için boş ve تنها arazilere tekke ve zaviyeler inşa edip İslâm'ın ilk misyonerliğini yapan birçok dervişin adı meçhul kalmıştır. Sarı Saltuk döneminde daha Bektâşîlik teşekkül etmiş bir tarikat olmadığından onun mücahedelerini Bektâşîlik çerçevesinde değil, genel bir İslâmlaşma hareketi çerçevesinde değerlendirmek gerekmektedir. Fakat bu sistemli bir İslâmlaşırma değil doğal olarak olayların akışına göre ortaya çıkan fırsatların değerlendirilmesi olarak

²⁸ Fahri Temizyürek, "Anadolu'dan Balkanlara Sarı Saltuk'un İzleri", *Balkanlara Gidişinin 750. Yılında Uluslararası Sarı Saltuk Gazi Sempozyumu 6-10 Kasım 2013, Köstence-Romanya*, 2014, s. 131-138

²⁹ Kiel, 2009: 147-150.

³⁰ Tayyip Okıç, "Sarı Saltuk'a Ait Bir Fetva", Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, Sayı:1, 1952, s.51.

³¹ Cengiz Gündoğdu, *Hacı Bektâş-ı Veli, Öğretisi ve Takipçileri Hakkında Metodik Yeni Bir Yaklaşım*, Ankara 2007, s.94.

düşünülmelidir. Ama bu ilk İslâmlaşma hareketinin doğal başlangıç süreci kabul edilebilir.³²

Konunun uzmanı Ocak'a göre, Saltıname başta olmak üzere, Sarı Saltık'la ilgili mevcut menkabelerin genel bir karşılaştırması ve tahlilleri yapıldığı zaman, teferruata ait bir takım farklılıklara rağmen, temelde bir tek menkabeyi yansıttıkları gözlenir ki o da şudur: Sarı Saltık, esas olarak Anadolu'da yaşadığı halde, "kâfirler"i İslâm'a davet etmek üzere Kırım yoluyla Dobruca'ya gitmiş ve faaliyetlerini orada yürütmüştür. Burada Kaligra denilen yere gelmiş, Hristiyanlarla meskûn bu yerin kralının kızını ejderhanın elinden kurtarmış ve onların Müslüman olmalarını sağlamıştır. Sonunda Kaligra'ya yerleşen Sarı Saltık, ölünceye kadar civar bölgelere gazalar düzenlemiş ve buraların halklarını Müslüman etmiştir³³.

Osmanlıların henüz Rumeli'ye geçmeden önce bölgeye Selçuklular zamanında giden Müslüman Türklerin olduğu 1263 tarihinde Hacı Bektaş Velî'nin çağdaşı ve taraftarlarından biri olduğu muhakkak olan Sarı Saltık'ın ve beraberinde getirdiği Türkmenlerin Babaî oldukları ve bugün kuzeydoğu Bulgaristan'da ve Romanya Babadağ civarında bulunan Alevilerin nüvelerini teşkil ettikleri kuvvetle muhtemel görünmektedir.³⁴

Bugün Romanya sınırları içinde kalan Babadağ'ındaki mezar üstüne 1489'da II. Bayezid tarafından bir türbe, yanına bir zaviye, bir mescit, bir medrese ve bir de imaret yaptırılmıştır.

Sarı Saltık'ın, Dobruca'ya yerleştikten sonra Balkan toprakları içerisinde kalan bölgede maiyetindeki dervişlerle birlikte cihat ve gaza faaliyetleri yapmış, coğrafyanın İslâmlaşmasında son derece etkin bir rol almıştır.

Sarı Saltık'a ait Anadolu'nun çeşitli yerlerinde türbe ve makamları olduğu gibi Balkanlarda da Arnavutluk,

³² Ocak, *Babailer İsyanı*, s.185-188.

³³ Ocak, *Babailer İsyanı*, s.184.

³⁴ İlyas Üzüm, *Günümüz Bulgaristan Aleviliği*, Horasan Yay., İstanbul 2006, s. 24-26.

Bosna/Balagay Tekkesi, Kosova, Makedonya ve çeşitli yerlerde mezar ve makamları ile tekkeleri mevcuttur³⁵.

Sonuç

Tarihî süreç içerisinde XIII. asırda Anadolu'da Hacı Bektaş Veli önderliğinde temelleri atılan bir inanç-düşünce sistemi gelişmiştir. "Horasan Erenleri" olarak tanınan Türkmen dervişleri Anadolu'da çok geniş halk kitlelerine ulaşabilen ve bölgede itikadî, kültürel, sosyal ve iktisadî değişimin ana unsurları olmuşlardır. Tevârih-i Âl-i Osman ve ilk dönem Osmanlı tarihleri ile Alevilik ve Bektâşilik ile ilgili ilk kaynaklar arasında sayılan velâyetnameler, Erkânâmeler gibi çeşitli yazılı edebiyata bakıldığında dede ve babaların, aynen Anadolu coğrafyasında sosyal ve ekonomik dayanışmayı gerçekleştiren Ahî teşkilatlarının yaptığı gibi "yurt kurma" misyonu ile hareket ettikleri görülür. Hacı Bektaş Veli dönemiyle beraber Bektâşilik düşüncesi Anadolu'da olduğu gibi Rumeli topraklarında ve Balkan coğrafyasının çeşitli yerlerinde de yerleşik halklara rehberlik yapmıştır. İslâm'ın ona yabancı olmayan Türk kültür ve ananesi ile birleşerek Balkanlara hangi kişi ve vasıtalarla gittiğini tespit etmek bu coğrafyaya İslâm'ın yayılışını anlayabilmek açısından son derece önemlidir.

İnsanların duygularına hitap eden, ahlak anlayışını bir öğreti ve davranış modeli olarak sunan Anadolu erenleri, Balkan topraklarında kök salmış Hacı Bektaş Veli düşünce ve kültürü, daha sonraki zamanlarda Barak Baba, Otman Baba Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) , Akyazılı Sultan, Demir Baba, Ali Koç Baba, Gül Baba gibi onlarca dede ve baba sayesinde canlılığını devam ettirebilmiştir.

³⁵ Mehmet Zeki İbrahimgil, "Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Ohri Sancağı", Sanat Tarihi Dergisi, C.XXII, Sayı:1, s.111.

Kaynaklar

Alkan, Mustafa-Yurtoğlu, Gökhan, "Tarihi Bir Şahsiyet olarak Otman Baba: Otman Baba Kimdir", IV. Uluslararası Alevilik ve Bektâşîlik Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 18-20 Ekim 2018, Ankara, 2018, C. I, s. 47-65.

Aruçi, Muhammed, "Harâbâtî Baba Tekkesi", DİA, C.16, İstanbul 1997, ss.69-71.

Barkan, Ömer Lütfi, "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler", Vakıflar Dergisi, II Ankara (1942), ss.279-304.

Çibik, Tuba Hatipler - Umaroğulları, Filiz, "Balkanlarda Bektâşîlik ve Bektâşi Tekkeleri", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C.6, S.1, 2017, s.458-481.

Gümüšođlu, H. Dursun, "15. Yüzyıl Bektâşiliğinde Sâdık Abdâl Örneđi", *Alevilik-Bektâşîlik Araştırmaları Dergisi*, Almanya 2012, Sayı 5, s.1-25.

Gündoğdu, Cengiz, *Hacı Bektâş-ı Veli, Öğretisi ve Takipçileri Hakkında Metodik Yeni Bir Yaklaşım*, Ankara 2007.

Hacıbektaş İlhalk Kütüphanesi, *Erkânnâme*, No:36.

Ines, Asceric-Todd, Bosna'da Dervişler ve İslâm, Müslüman Bosna Toplumunun Oluşmasında Tasavvufî Boyutlar, Çev. Özge Kobak, İstanbul 2018.

İbrahimgil, Mehmet Zeki, "Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Ohri Sancağı", *Sanat Tarihi Dergisi*, C.XXII, Sayı:1, ss.107-129.

İnalçık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ*. (1300-1600), İstanbul 2003.

Karamustafa, Ahmet T., *God's Unruly Friends: Derviş Groups in the Islamic Later Middle Period, 1200-1500*, Salt Lake City 1994.

Kiel, Machiel, "Dimetoka", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, C.9, ss.305-308.

Kökel, "Bulgaristan'da yaşayan Alevilik Ve Bektâşîlik Üzerine" *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2007, S.43. s.9-27.

Kökel, Coşkun, "Sarı Saltık ve Balkanlarda Alevi Bektâşî Kültürü". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Güz, S.43, s.117-123.

Melikoff, İrene, *Hacı Bektaş Efsaneden Greçeğe*, Çev. Turan Alptekin, İstanbul 1999.

Nedim, Bakırcı-Türkan, H. Kürşat, "Tekke ve Zaviyelerin Balkanlardaki Rolü ve Önemi", *Türük Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 2013, S.1, ss.145-160.

Ocak, Ahmet Yaşar, *Alevi Bektâşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, İstanbul 2000.

Ocak, Ahmet Yaşar, *Babaîler İsyanı, Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, İstanbul 1992.

Okiç, Tayyip, "Sarı Saltuk'a Ait Bir Fetva", Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, Sayı:1, 1952, ss.48-58.

Onat, Hasan, "Ahmet Yesevî'nin Din Anlayışı ve Bektâşîlikteki Bazı Yansımaları", 2. *Uluslar arası türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektâşîlik Bilgi Şöleni, Bildiri Kitabı*, Ed. Filiz Kılıç, Tuncay Bülbül, Ankara 2007, c.1, ss.213-226.

Saral, İsmail Tosun, "Gül Baba ve Tahta Kılıcı", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2004, C. X, Sayı 31, ss. 245-269.

Sarıkaya, M. Saffet, "Balkanlarda Ahilik ve Bektâşîlik (Nisâbu'l-İntisâb Bağlamında Bir İnceleme)", *Alevilik Araştırmaları Dergisi, The Journal of Alevi Studies*, 2018, Sayı: 15, ss. 13-29.

Sezgin, Abdülkadir, *Sosyolojik Açından Alevîlik-Bektâşîlik*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002.

Soyyer, A. Yılmaz, "18-19. Yüzyıllarda Kızıldeli Bektâşî Ocağı", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2010, sayı: 53, ss. 345-364.

Teber, Ömer Faruk, Bektâşî Erkânnâmelerinde Mezhebi Unsurlar, Ankara 2008.

Temizyürek, Fahri, "Anadolu'dan Balkanlara Sarı Saltuk'un İzleri", Balkanlara Gidişinin 750. Yılında Uluslararası Sarı Saltuk Gazi Sempozyumu 6-10 Kasım 2013, Köstence-Romanya, 2014, ss. 131-138

Terzioğlu, Orhan, "Harâbâtî Baba Tekkesi ve Toplumsal İşlevi", III. Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu Bildirileri, 10-12 Mayıs 2012, C.II, Yayına Haz. Ünal Şenel, Celal Bayar Üniversitesi Manisa, 2012, ss.327-328.

Üzüm, İlyas, Günümüz Bulgaristan Aleviliği, Horasan Yay., İstanbul 2006.

Yıldırım, Rıza, "Muhabbetten Tarikata: Bektâşî Tarikatı'nın Oluşum sürecinde Kızıldeli'nin Rolü", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 2010, sayı: 53, ss. 153-190.

Yılmaz, Mehmet Emin, "Macaristan'da Kiliseye Çevrilen Türk Yapıları", III. Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu, Yay. Haz. Ünal Şenel, C.II. Manisa 2012, ss.451-476.

Yurtoğlu, Gökhan, "Otman Baba'nın Tarikatına Dair", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 2016, Sayı 80, ss. 13-149.

Yurtoğlu, Gökhan, "Otman Baba'nın Tarikatına Dair", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 2016, Sayı 80, ss. 137-149.

صکره اون درت میا بسته نک بندن آ
 چیلور آنی روشن عین ایدلم حشرمه بوله
 اولاصفره سی اچیق کرک ایکنجی قوسوی اچیق
 کرک اوحنجی کوکل اچیق کرک دردنجی دلی اچیق
 کرک **بشنج** خلقی اچیق کرک **التنج** لطف اچیق
 کرک **یدنجی** کرمی اچیق کرک **سکنجی** سخاو
 تی اچیق کرک **طقونجی** الی اچیق کرک
 اونجی کوزی اچیق کرک اون **برنجی** قولانی
 اچیق کرک اون **ایکنجی** آلتی اچیق کرک -
 اون اوحنجی قدری اچیق کرک اون **دینجی** نفسی
 اچیق کرک اولیابیه طالب اولان
 کشتی اعتقادینی حکم اینکدر صدقیده او
 لیانک ایندیکیین طوطقدرو
 طوطقدرو **والسلام**
 عم

بشاه اولیا
حضرت امیرالمومنین اعلمی کرم الله وجهه
 بیورر میا بسته نک بندن آ اون ایکنجی
 بفسنور و اون درت سنه اچیلور اولای
 بفلورسنه لی بیبا ایدرکم بوندرد اولاکوزی
 بفلورکرک **ایکنجی** قولانی بفلورکرک اوحنجی دلی
 بفلورکرک **دردنجی** الی بفلورکرک **بشنجی** کوکل
 بفلورکرک **التنجی** حرصی بفلورکرک **یدنجی** سنهوت
 بفلورکرک **سکنجی** بوسینی بفلورکرک **طقونجی**
 غضب بفلورکرک اون **برنجی** بی بفلورکرک اون
 برنجی آیانی بفلورکرک اون **ایکنجی** صدقی
 بفلورکرک یا بشدنغی بره حکم یا بنسه طوره
 اعتقادیکه باک اوله اینشی حیز اوله بوندن